

Transformácia rodiny vo svetle reflexie a empirických výskumov

Petra Lajčiaková, Milan Fula

Katedra psychológie FF KU, Ružomberok, lajciakova@fphil.ku.sk

Katedra filozofie RKCMBF UK, Žilina, fula@pobox.sk

Abstrakt

Socio-kultúrna komplexnosť súčasnej globalizovanej spoločnosti vedie k hlbokým zmenám, ktoré zasahujú všetky aspekty individuálneho a kolektívneho života, osobitným spôsobom rodinu. Rodina ako živý organizmus bola a je v neustálom procese transformácie. Neúplné rodiny, nestabilita rodinných vzťahov, singles, fenomén voľných zväzkov a homosexuálnych partnerstiev vedú mnohých k spochybňovaniu identity rodiny alebo až k prehlasovaniu jej zániku. Nazdávame sa, že ide o unilaterálnu lektúru súčasnej situácie, nakoľko transformáciu rodiny nemožno stotožňovať s jej pluralizáciou, ktorá anuluje jej identitu. Príspevok prezentuje rodinu ako originálny sociálny vzťah, ktorého evolucionistická i tradicionalistická interpretácia je neadekvátne. Zároveň prezentuje aktuálne empirické výskumy, ktorých výsledky ukazujú, že rodina, založená na manželstve, predstavuje jedinečnú formu vzťahu a zabezpečuje súhrn funkcií, ktoré nemôžu byť plnohodnotne nahradené „novými“ alebo „alternatívnymi“ rodinami.

Kľúčové slová: kríza rodiny, pluralita rodinných foriem, evolucionistický a tradicionalistický prístup, úplný sociálny vzťah, trojaká mediácia, afektívno-etické kvality rodiny

Kríza rodiny a jej interpretácia

V súčasnosti sme svedkami širokej diskusie na tému „úpadku“ či krízy rodiny v dôsledku socio-kultúrnej komplexnosti globalizovanej spoločnosti. Z dejinného pohľadu nejde o žiadnu novosť, nakoľko uvedená téma bola viac-menej prítomná vo všetkých spoločnostiach od počiatku ľudských dejín. V každom prípade súčasná výzva je dramatickejšia a kľúčovejšia, nakoľko na rozdiel od minulosti prebieha značné oslabovanie „základov“ rodiny, čiže jej nenahraditeľných funkcií: prokreácie a edukácie detí, afektívnej podpory v páre viazanom manželstvom. Preto neprekvapujú otázky o význame, ktorý treba prisúdiť aktuálnym transformáciám: je alebo nie je pravdou, že rodina jasným a konzistentným spôsobom stratila svoj sociálny význam a váhu, až do tej miery, že sa stala dejinným rezíduom, a prenechala miesto pluralite foriem života, v ktorých síce platí prídavné meno „rodinný“ ako synonymum vzájomných citov, ale pojem rodiny zostal bez akéhokoľvek podstatného (inštitucionálneho) odkazu?

Často totiž dochádza k sociologickému a psychologickému opisu a konceptualizácii zmien rodiny prevažne na základe troch najčastejšie používaných indikátorov: separácií, rozvodov, spolužitia bez manželstva. Zdôrazňuje sa, že rodina sa mení v smere stáleho rastu nestabilných dvojíc, jedného rodiča s deťmi, fragmentácie a izolácie jednotlivcov v rodine a od rodín. Preferuje sa termín „nové rodiny“ alebo „nové životné štýly“, ktorými sa odkazuje na *singles*, na jednorodičovské rodiny, na rekonštruované rodiny, na faktické spolužitie. V tomto kontexte rastie neistota o tom, „čo je rodina“ a viacerí autori odmietajú hovoriť o rodine v jednotnom čísle, aby zdôraznili rodinu v pluráli. Neprekvapuje, že touto cestou sa dochádza k záverom, že rodina je

jednoduchý súhrn jednotlivcov, ktorí bývajú spolu, bez ohľadu na to, aké sú ich charakteristiky či základ, na ktorom spočíva ich spolužitie.

Veľká časť sociologických a psychologických analýz teda pozitívne vníma rozpustenie rodiny do rozličných foriem spolužitia, ktorým sa prisudzuje konotácia „rodinné“ na základe obyčajného faktu, že ide o afektívne vzťahy a vzťahy vzájomnej pomoci. Niektorí dokonca tieto zmeny vítajú a hovoria o „pluralite rodinných foriem“ alebo o „alternatívnych životných štýloch“ (vzhľadom na rodinu založenú na celoživotnom manželskom zväzku). Americký sociálny vedec B. J. Christensen (1990) správne konštatuje, že tým sa zavádza „newspeak“, keď jazyk slúži ideologickým cieľom. Faktom tiež je, že krízu rodiny vítajú mnohí „terapeuti“, pre ktorých je zdrojom zárobku.

V každom prípade prevažuje téza o efektívnom oslabení rodiny v relatívnych i absolútnych termínoch: rodina je radikálne v kríze až do tej miery, že ju už nemožno identifikovať ako nosnú inštitúciu spoločnosti.

Pripomíname, že zdôrazňovanie fenoménov dezintegrácie a rozpadnutia tradičnej rodiny znamená venovať pozornosť len menšej časti populácie. Treba pripomenúť, že prevažná väčšina svetovej populácie žije v rodinách, tvorených zosobášenou dvojicou s deťmi. Platí to aj pre európske krajiny, vrátane Slovenska (Rossi, 2003). Periodické prieskumy Eurlife potvrdzujú, že rodinný život má pre európskych občanov, osobitne mladých, veľmi vysokú dôležitosť a javí sa ako veľmi uspokojujúci.

Okrem toho, už spomenuté indikátory pre pochopenie zmien rodiny opisujú fragmentáciu a úpadok tradičného modelu stabilnej nukleárnej rodiny. Viac hovoria o individualizácii, deinštitucionalizácii a mlčia o novej rodinnej kultúre: nehovoria o nových formách solidarity, o zrode „nových otcov“ a „nových matiek“, o novej vzťahovej intimitate (*new intimate relationship*), o novej vzájomnosti medzi pohlaviami a generáciami. Nič nehovoria o tom, ako sa postupne vytvára rodina, ktorá charakterizuje novú dejinno-sociálnu epochu. Určite nemožno poprieť, že existujú platné dôvody pre tvrdenie, že prebieha objektívne oslabenie rodiny, ale súčasne sa neustále vynárajú sily regenerácie rodiny, na základe ktorých dochádza k novým procesom valorizácie zmyslu a funkcií rodiny.

Z uvedených dôvodov možno tvrdiť, že skôr ako o kríze rodiny treba hovoriť o kríze určitého ideálneho modelu rodiny, ktorý bol definovaný ako moderná manželská rodina. Rodina je živý sociálny systém, ktorý stráca a nadobúda funkcie, zužuje sa alebo rozširuje na základe vplyvu kontextu, v ktorom žije (spoločenská kultúra, stupeň sociálnej deľby práce, spôsob a technológie komunikácie a ekonomickej produkcie, sila štátu, typ primárnych a sekundárnych služieb a sietí), aj na základe zmyslu (chápaného individualisticky alebo relacionálne), ktorý nadobúdajú „genderové“ a generačné vzťahy pre jednotlivé osoby.

Rodina ako originálny sociálny vzťah

Diskusia o rodinnom pluralizme je poznačená dvoma protikladnými prístupmi: evolucionistickým a tradicionalistickým.

Podľa prvej, evolucionistickej tézy je rodinný pluralizmus výsledkom viac-menej deterministickej (a lineárne chápanej) evolúcie, ktorá si vyžaduje rastúcu variabilitu foriem. V tejto perspektíve zákonite dochádza k rozpadu tzv. „tradičnej rodiny“ (zosobášený pár s deťmi), ktorá sa stáva úplne marginálnou. Dôvodom je fakt, že manželstvo sa stalo príliš donucujúcim a ťažkým putom, sexualita sa oddelila od plodnosti, mať deti je vždy riskantnejšie a náročnejšie.

Tradicionalistická téza tvrdí, že pluralizácia foriem odráža negatívne tendencie sebadeštrukcie, regresie a sociálnej degradácie. Tieto nové rodinné formy sú neschopné ponúknuť uspokojujúce a stabilné riešenie vzťahov medzi pohlaviami a medzi generáciami. Dôsledkom toho by mala spoločnosť redukovať variabilitu možných rodinných správaní a nanovo valorizovať trvalé charakteristiky vlastné pre tradičnú rodinu (zmluvný záväzok a stabilitu medzi pohlaviami a generáciami).

Obidva spomenuté prístupy majú spoločný nedostatok, nakoľko sa odvolávajú na model tradičnej rodiny (s mužskou nadvládou a nerovnosťou medzi generáciami) ako na negatívny (odmietanie) alebo pozitívny (akceptácia) pohodlný polemický stereotyp. Evolucionizmus preferuje nové rodinné formy, ktoré sú dôsledkom socio-kultúrnych zmien, pričom pravdepodobnosť ich pretrvania a sociálna i relacónalna prospešnosť je otázna. Nekriticky sa pritom predpokladá, že pokrok je totožný so stále hlbšou individualizáciou jednotlivcov, zatiaľ čo posilnenie sociálnych väzieb predstavuje regres: veď autentická osobná sebarealizácia nevyklučuje rodinnú solidaritu, skôr si ju vyžaduje. Rovnako sa zabúda, že pojem tradičnej rodiny označuje „prirodzené spoločenstvo“ založené na manželstve muža a ženy, ktoré zabezpečuje stabilnú, predvídateľnú a sociálne chránenú výmenu medzi nimi a plnenie spoločných úloh, ako je prokreácia a edukácia detí. Avšak nepredpokladá len jediný model, ktorý je v súčasnosti v kríze.

Nazdávame sa, že obidve spomenuté interpretácie treba v zásade odmietnuť. Hoci dochádza k množeniu rodinných foriem, stále viac sa presadzuje idea, že rodina je relacónalný „pattern“, ktorý má svoju osobitnú a ničím nenahraditeľnú kvalitu. Ide o štrukturálny „pattern“ či latentnú štruktúru, ktorá je totožná s triádou *matka – otec – dieťa*. Na túto triádu sa odvolávajú a z nej vychádzajú všetky iné rodinné vzťahy. Ide teda o to projektovať nový typ relacónalnej rodiny, vitálny, podnecujúci a oslobodzujúci, schopný realizovať jej trvalé ciele v novej socio-kultúrnej situácii.

Rodina totiž predstavuje *úplný sociálny vzťah* (fenomén), ktorý priamo alebo nepriamo, explicitne alebo implicitne zahŕňa všetky rozmery ľudského života: biologický, psychologický, ekonomický, sociálny, právny, politický a náboženský rozmer. Nevzniká na základe vonkajších motívov alebo tlakov, ale tvorí sa na základe interných relacónálnych impulzov. Rodina ako originálny vzťah zodpovedá totiž funkčným požiadavkám týkajúcich sa genderovej a generačnej diferencie. Predovšetkým rodina implikuje pár, ktorý prežíva svoju sexualitu vo vzájomnej výmene medzi mužom a ženou: v nej sa prežíva *diferencia muž/žena* vo všetkých jej psychických a socio-kultúrnych rozmeroch. Zároveň je rodina prioritným miestom, ktoré zabezpečuje kontinuitu ľudského druhu: v rodine sa prežívajú *vzťahy medzi generáciami*, ktoré zahŕňajú povinnosti medzi ploditeľmi a plodenými (Scabini, Iafrate, 2003). Rodina odovzdáva prostredníctvom edukácie z jednej generácie na druhú kultúru danej sociálnej skupiny. Rodina je teda osobitný sociálny vzťah, ktorého identita je založená na štyroch rozmeroch: zámer plodiť deti, žiť sexualitu, pravidlo vzájomnosti a dar ako fundujúca hodnota (Donati, 2006). Kým sebadarovanie zakladá manželský vzťah, darovanie života zakladá vzťah rodičia – deti. Takto chápané rodinné vzťahy vo vlastnom zmysle treba odlišiť od rodinných vzťahov, ktoré sú takými len na základe analógie (faktické rodiny) alebo v metaforickom zmysle (homosexuálne spolužitie). Rodina je originálny fenomén, ktorý nemá ekvivalent.

Pre ľudské spoločenstvo je rodina prvotný fakt, nakoľko jedinečným spôsobom realizuje tri najdôležitejšie *mediácie* (sprostredkovania) (Donati, 2006). Rodina vykonáva predovšetkým podstatnú funkciu voči jednotlivcovi. Jednotlivec nežije atomisticky, ale vytvára svoju identitu a tvorí svoju osobnosť a subjektivnosť len vo vzťahu k spoločnosti, medzi ktorými má rodina prvé

miesto z časového i existenciálneho hľadiska. Dieťa nedozreje ako individuálna osoba, ak nie je vychované heterosexuálnymi rodičmi, ktorí majú voči nemu osobitne intenzívny vzťah z afektívneho, kognitívneho, komunikatívneho a interaktívneho hľadiska. Psychológia dokazuje, ako je podstatná väzba (*bond*) matka – dieťa v prvom detstve (Schaffer, 1984) a následne rastúca dôležitosť postavy otca, keď dieťa postupne vychádza zo symbiotického vzťahu s matkou. Proces *triangulácie* (ja – ty – on) je veľmi významný z hľadiska identity a emocionálnej zrelosti (Matějček, 1994). Nepochybne môže byť primárna socializácia realizovaná aj materskými a otcovskými postavami, ktoré nezodpovedajú prirodzenej matke a otcovi. V tomto prípade však nejde o rovnaký vzťah a účinnosť týchto postáv je o to väčšia, o čo viac sa správajú, ako by sa správali prirodzená matka a otec.

Druhé sprostredkovanie spočíva v tom, že v rodine a prostredníctvom rodiny dochádza k *prechodu* z roviny jednoduchej *prírody* (chápanej ako inštinktívnosť, príťažlivosť, sympatia) na rovinu *kultúry* (chápanej ako relacionálna schopnosť). Bez tohto prechodu by sme nemohli hovoriť o naozaj ľudskej spoločnosti. V rodine sa dieťa učí usmerniť svoje inštinkty, vášne a vyjadriť ich prostredníctvom primeraných kultúrnych foriem.

Na treťom mieste rodina predstavuje priesečník medzi *verejnou a súkromnou* sférou, ktorý je nutný pre neanomickú¹ a nealienujúcu diferenciáciu sociálnej oblasti. Bez rodiny kultúra nemôže realizovať svoj ľudský (zvlášť symbolický) potenciál a spoločnosť nemôže realizovať svoj asociatívny dynamizmus.

Hoci sa mediácia, ktorú uskutočňuje rodina podstatne vzťahuje na genderovú identitu a výmenu medzi generáciami, nemožno v súčasnej multikultúrnej spoločnosti nez dôrazniť rozličné formy sociálnej a kultúrnej mediácie, ktoré realizuje rodina pre jednotlivcov.

Náčrt psycho-antropologickej identity rodiny

Ako sme uviedli, rodina je špecifická a jedinečná inštitúcia, ktorá spája a udržuje pôvodné ľudské diferencie – genderové diferencie (muž a žena), medzi generáciami (rodičia a deti) a medzi rodokmeňmi (otcovský a materský genealogický strom).

Rodina je subjektom tvoreným vzájomne prepojenými internými (v rámci rodiny) a externými (rodiny so spoločnosťou) vzťahmi či väzbami a ktorý zároveň plodí tieto väzby. Je zrejmé, že slabé a rozdrobené interné vzťahy robia rodinu slabým sociálnym subjektom, a naopak, intenzívna relacionálna schopnosť v rámci rodiny umožňuje rodine vytvárať „efektívne“ vzťahy so spoločnosťou, v ktorej žije.

Pokiaľ ide o intrarodinné vzťahy, vnútorný cieľ a projekt rodiny vystihuje pojem generovať, v zmysle humanizovať všetko, čo v nej vzniká a čo sa k nej viaže. *Generovať* je pre človeka nielen biologická, ale aj symbolická a kultúrna udalosť. Nejde však len o kontinuitu ľudského druhu, ale predovšetkým o pokračovanie a inováciu rodinných a sociálnych dejín prostredníctvom narodenia novej ľudskej bytosti, ktorá je vždy neopakovateľná nielen z biologického, ale aj zo psycho-antropologickeho hľadiska. Dieťa sa totiž môže psychicky rozvíjať, nakoľko je rešpektované, uznané, legitimizované (s vlastným menom a rodičovským priezviskom) nielen ako jedinečné dieťa týchto rodičov, ale aj ako súčasť dejín súvisiacich s generáciami, ako súčasť materského a otcovského rodokmeňa. Rodina je spoločenstvo generácií, ktoré sa spája so živými a mŕtvymi, so súčasnými, minulými a budúcimi generáciami (Scabini, Cigoli, 2000).

¹ Stav nedostatočnej sociálnej integrácie jednotlivca spojený s pocitom osamelosti, bezmocnosti, so sociálnymi konfliktami.

Rodina ako originálny sociálny vzťah je zdrojovým miestom najhlbších citov a súčasne miestom zodpovednosti voči inému, či už ide o dieťa alebo muža/ženu, s ktorým sme vo vzťahu. Afektívno-etické kvality tvoriace nosnú štruktúru vzťahu dvojice, ako aj vzťahu rodičia – deti, odrážajú *psychologickú identitu* rodiny a rozhodujú o jej šťastí (emotívnom blahu). Preto rodinu vystihuje termín *starostlivosť*, ktorý vyjadruje afektívny aj etický (hodnotový) pól. Prototypom afektívnych kvalít je *dôvera – nádej* a prototypom etických kvalít je *vernosť – spravodlivosť*. Od ich prežívania závisí formovanie stabilnej a uspokojujúcej identity a individuálny rast, ako aj zdravý afektívny a morálny vývin všetkých členov rodiny.

Sila alebo slabosť dvojice závisí v širokej miere od eticko-afektívnej angažovanosti v starostlivosti o vzťah, v jeho trpezlivom budovaní a prekonávaní prípadných kríz. Starostlivosť o *vzájomnosť* je symbolickou podstatou manželskej relácie ako nosného prvku rodiny. Na praktickej rovine je „vzájomnosť predovšetkým postojom alebo modelom správania: vzájomný rešpekt, úcta, obojstranný záujem a služba“ (Fula, 2005, 584). Vychádzajúc z vedomia vlastných a partnerových rodinných koreňov je dvojica povolaná rozvíjať novým a originálnym spôsobom kvality manželského a rodičovského vzťahu. V tom spočíva fundamentálna výzva pre súčasnú rodinu a nepriamo aj pre sociálne a psychologické vedy.

Zodpovedná starostlivosť o deti znamená sprostredkovať dôveru a odovzdať spomenutú príslušnosť. Rodina zabezpečuje predovšetkým primárnu materskú a otcovskú funkciu. Kým materská vyjadruje predovšetkým afektívny rozmer, otcovská etický.² Darovať život, nehu a city je typicky *materská* funkcia, nakoľko dieťa rodí a živí žena. Aby sa narodilo jeho „ja“, potrebuje *milujúcu dôveru*. Pre jeho budúcnosť je nádej v dobro vzťahu základnou rezervou, vďaka ktorej bude môcť vstupovať do autentických vzťahov, prekonávajúc skúsenosť zradu, zlyhania a strachu.

Odovzdať materiálne a morálne dedičstvo je typicky *otcovská* funkcia. Otec je symbolicky strážcom etického kódexu, rešpektovania spravodlivosti a čestnosti, ktorá sa vyjadruje v princípoch, hodnotách, edukačných normách a tradíciách. Pre otcovskú funkciu je typické dať smer rastu dieťaťu, podnecovať k novým metám, otvárať pre sociálne komunitu.

Nestačí však zdôrazňovať len symbolickú funkciu materstva a otcovstva. Z hľadiska dieťaťa byť narodený zo vzťahu, zo zjednotenia duality, zo stretnutia muža ženy je konštitutívne pre jeho identitu, pre jeho vedomie seba ako tretieho, ako odlišného, čiže ako subjekt (Lacroix, 2004).

Byť ženou znamená byť narodený z tela rovnakého pohlavia, byť mužom znamená narodiť sa z tela opačného pohlavia. Je to dôležité aj zo psychologického hľadiska: ak by sa totiž dieťa vnímalo ako bytosť pochádzajúca len z tela matky, len s námahou by sa nepovažovalo za jej predĺženie (vzhľadom na intenzitu diády matka-dieťa). Ak bude zakusovať seba ako ovocie zjednotenia dvoch tiel, nutne sa bude vnímať ako niečo odlišné, jedinečné a nové.

Po období, v ktorom psychológia naliehavo zdôrazňovala symbolický rozmer vzťahu s otcom, v súčasnosti niektorí autori kladú dôraz aj na dôležitosť *tela otca*, na jeho vôňu, zafarbenie jeho hlasu, fyzické hry a na telesný kontakt s otcom. Fyzický kontakt a blízkosť otca (v prípade matky je samozrejme) je podporou pre dieťa. V prípade chlapca predstavuje potvrdenie jeho mužskej identity, ktorá mu umožní väčšiu istotu v akceptácii zrieknutia sa matky a ženskosti. Mužskosť, ktorá je v určitom zmysle „pridanou hodnotou“ (vzhľadom na ženskú identitu), potrebuje byť potvrdená a podporovaná na všetkých rovinách osobnosti: na psychickej, a samozrejme aj na fyzickej a duchovnej (Lacroix, 2004).

² Aj keď je materská funkcia kultúrne bližšia ženám a otcovská mužom, obaja – v rámci svojich možností - majú byť ich protagonistami (Fula, 2005).

Výskumy ako výzva pre sociálne a psychologické vedy

V protiklade s trendom, ktorý víta rozpad tradičnej rodiny a hlása pluralitu viac-menej rovnocenných rodinných foriem bez ohľadu na počet a pohlavie rodičov, sa v posledných rokoch objavujú niektoré interesantné výskumy renomovaných inštitúcií. Potvrdzujú známy fakt, že primárnu socializáciu dieťaťa a stabilizáciu osobnosti dospelých členov rodiny najúčinnnejšie zabezpečuje rodina založená na manželstve. Bez toho, aby ju idealizovali, ukazujú, že rodina, ako stabilný a verejne uznaný zväzok medzi mužom a ženou vytvorený na základe vzájomnej a slobodnej voľby, predstavuje hodnotu, ktorej význam – pre deti, pre manželov, a v konečnom dôsledku pre spoločnosť – je nepochybný a nenahraditeľný. Harmonický rozvoj detí si totiž vyžaduje spoľahlivý a dôverný rodičovský vzťah, kým samotní dospelí realizujú svoju identitu prostredníctvom prehĺbenia a angažovania v „manželskej“ rodine, v tomto osobitnom a privilegovanom afektívnom vzťahu.

Viaceré súčasné výskumy a štúdie potvrdzujú, že rozvod predstavuje jedno z najväznejších nebezpečenstiev pre psycho-sociálne zdravie: rozvod totiž nerozrieši problémy osoby (a jej detí), ale vytvára jej nové problémy. U rozvedených je vo všeobecnosti štatisticky väčšie riziko upadnutia do alkoholizmu a iných závislostí, spáchania samovraždy, fyzických a psychických porúch: percento úmrtí medzi rozvedenými je viac ako dvojnásobné v porovnaní s osobami žijúcimi v manželstve (Willi, 1992). Rovnako sa ukazuje ako mylný zvyčajný názor, že rozvod je skúsenosťou, ktorá povedie k druhému úspešnejšiemu manželstvu: miera rozvodovosti druhých manželstiev je v skutočnosti vyššia ako u prvých (Goldstein, 1999; Cherlin, 1992).

Podľa štúdie Marquardtovej (2006), skúmajúcej dôsledky rozvodu na 1500 detí, rozvod, aj v prípadoch, v ktorých je nutný, nemôže byť nikdy správny. Dobrý rozvod (*social divorce*) je z hľadiska detí ilúzia. Deti cítia, že vyrastajú v dvoch rodinách, vytvárajú si dva paralelné svety s paralelnými hodnotami a tento nedostatok jednoty ich vedie ku konfliktu. Dôsledkom je u týchto „dospelých detí“ konzumovanie drog, adolescentné tehotenstvá a zločinnosť.

Psychologické štúdie o dôsledkoch rozvodu na deti dokazujú, že psychologické škody rozvodu sa stávajú časom vážnejšie a pretrvávajú až do dospelého veku (Willi, 1992). Podľa Wallersteinovej takmer všetky deti rozvedených si odnášajú emocionálne jazvy, ktoré sú prekážkou prežívania stabilných vzťahov v dospelosti.³ Aj miera rozvodovosti manželstiev detí rozvedených rodičov je jasne vyššia ako detí nerozvedených rodín. Jeden z podstatných dôvodov spočíva v tom, že deti sa naučia udržať manželské puto a zotrvať v ňom prostredníctvom pozorovania a napodobňovania rodičov. U detí rozvedených schopnosť zachovať manželstvo počas celého života je narušená (Amato, 2001; Wolfinger, 2000).

Presvedčenie zdravého rozumu, že tradičná rodina má rozhodujúcu a nezastupiteľnú úlohu vo formácii detí, potvrdzuje závery *Institute for Marriage and Public Policy of Washington* (2005), ktorý zhrňuje výsledky najdôležitejších amerických výskumov z rokov 2000-2005 o vzťahu medzi rodinnou štruktúrou a detskou delikvenciou. Nepriamo potvrdzuje, že rodinné štruktúry nie sú

³ Zucchoni, 1997. Aj štúdia o psychologických škodách spôsobených rozvodom ukazuje, že z hľadiska detí je „vojna v dome“ lepšia než rozvod. Deti nerozvedených rodín napriek hádkam a konfliktom preukazovali schopnosť relatívne ľahko prekonať traumu z hádok, zatiaľ čo u detí z rozvedených rodín sa ukázalo väčšie psychologické utrpenie, nízke sebahodnotenie, ťažkosti vo vzťahoch a predovšetkým hlboká neschopnosť prekonať ťažkosti súvisiace so životom dvojice, a teda dispozícia k netolerantnosti voči vlastnému manželovi: deti rozvedených totiž nepoznali prostredníctvom rodičovských modelov možnosť odpustenia, a teda dynamizmy správania, ktoré vedú k ľútosťi a zmiereniu. Uvedená štúdia naznačuje, že v prípade ťažkých rodinných konfliktov krajným riešením nie je rozvod, ale separácia, pretože nezahŕňa opustenie partnera a vytvorenie novej rodiny, čím ponecháva otvorené dvere pre budúce zmierenie (Cockett, Trip, 1994).

rovnocenné, nakoľko niektoré sú schopné lepšie než iné prispieť k blahobytu detí a dôsledkom toho aj spoločnosti. Najlepšie výsledky (školské a ekonomické úspechy, odmietanie zločinov a drog) boli takmer nemenne dosiahnuté v tradičných rodinách tvorených otcom a matkou žijúcimi v manželstve, zatiaľ čo najhoršie výsledky mali jednorodičovské rodiny tvorené nezobášanými ženami. Z 23 štúdií 20 uznáva, že od rodinnej štruktúry závisí vplyv na detskú zločinnosť. Z týchto 20 štúdií 19 potvrdzuje, že deti jednorodičovských rodín majú index zločinnosti vyšší. Určite nemožno tvrdiť, že tradičná rodina je synonymom úspechu vo výchove detí. Napriek tomu aj uvedená štúdia ukazuje, že manželská rodina je modelom, ktorý ponúka najväčšie záruky vo formovaní detí v porovnaní s inými rodinnými formami.

Stanton (1997), vychádzajúc z početných amerických a západných teoreticko-empirických výskumov, analyzuje dôsledky demografického správania predovšetkým na mikrosociálnej úrovni a vo vzťahu k rozličným formám spoluzitia ľudí – v manželstve, v ďalšom manželstve, v kohabitácii, v rodine, kde deti vychováva osamelá matka, u ovdovených. Stanton (1997) dokazuje, že trvalý heterosexuálny manželský zväzok má výrazné prednosti pred ostatnými formami spoluzitia z pohľadu dospelých i detí. Život v kohabitácii je sprevádzaný častým domácim násilím. Oveľa častejšie sú bité nevydaté a rozvedené ženy ich partnermi než vydaté ženy ich manželmi. Nevydaté ženy sú mnoho ráz častejšie než vydaté napádané i inými osobami, ako sú ich intímni partneri. Deti, o ktoré sa stará niekto iný než ich dvaja biologickí rodičia, sú oveľa častejšie vystavené riziku zlého zaobchádzania než deti v rodine založenej na trvalom manželskom zväzku (Stanton, 1997). Ľudia, ktorí žijú v rodine založenej na trvalom, manželskom zväzku, sú zdravší, šťastnejší a dosahujú väčšie uspokojenie v sexuálnom živote ako ľudia, ktorí sa rozvádajú alebo žijú v kohabitácii (Stanton, 1997). Deti z rozvedených rodín a deti, ktoré vychováva slobodná matka, majú horšie výsledky v škole, častejšie sa u nich vyskytujú rozličné deviácie než u detí z rodín založených na trvalom manželskom zväzku. Rozvody majú mnohoraké dlhodobé následky v živote dospelých i detí. Nové manželstvá uzatvárané po rozvode sa vyznačujú častejšími konfliktami ohľadom výchovy detí a ich finančného zabezpečenia a ďalšími problémami a sú menej stabilné než prvé manželstvá (Stanton, 1997).

Podľa Bennetta (2001) miera chudoby je až päťnásobne vyššia u detí, ktoré vyrastajú v domácnosti kohabitujúcich partnerov ako u detí vyrastajúcich v rodinách založených na manželstve. Ohľadom stability kohabitujúcich párov tento výskum ukázal, že len 1/6 z nich žije spolu aspoň tri roky a len 1/10 päť rokov. Riziko násilia voči ženám a deťom je oveľa vyššie v domácnostiach kohabitujúcich partnerov než v rodinách založených na manželstve.

Analogické výsledky platia aj v prípade homosexuálnych párov. Podľa holandskej štúdie homosexuálne vzťahy trvajú priemerne rok a pol a gayovia mužského pohlavia majú počas roka priemerne 8 partnerov mimo základného vzťahu (Xiridou, 2003). Podľa americkej štúdie 87,7% mužov-homosexuálov má viac ako 15 partnerov, kým 42,9 % z nich má viac ako 60 partnerov (Foust, 2004). Podľa širokého francúzskeho výskumu (zahrňujúceho 6000 homo/bisexuálnych osôb) spomedzi vzťahov, ktoré boli identifikované ako „stabilné vzťahy“, neboli výlučné počas posledného roku v 50 % prípadov (Pietrantonì, Fattorini, 2000). Paul Van de Ven (1997) vo svojej štúdií o sexuálnych praktikách starých homosexuálov objavil, že len 2,7% homosexuálov malo len jedného sexuálneho partnera počas svojho života.

Ohľadom miery nevernosti počas jedného roka, ktorý v prípade heterosexuálneho manželstva viaceré výskumy potvrdili, že nepresahuje 5% pre muža a 3% pre ženu, pre gay zväzky sú registrované hodnoty 54,8% a pre lesbické páry 14% (Enquête Presse Gay 2004). Preto

neprekvapuje, že v Nórsku a Švédsku, kde existuje homosexuálne manželstvo, miera rozvodovosti pre manželstvá gayov je vyššia ako 50%.

Mnohí odborníci i skúsenosť vyspelých krajín poukazuje aj na skutočnosť, že nukleárna rodina je nezastupiteľná pri plnení funkcie zabezpečenia reprodukcie obyvateľstva. Zarážajúca je rýchlosť, s akou dochádza k poklesu pôrodnosti hlboko pod hranicu zachovania jednoduchej reprodukcie (ukazovateľ úhrnej plodnosti vykazuje na Slovensku v posledných rokoch hodnoty približne 1,3). Pokles pôrodnosti sa spája s výrazným oslabením nukleárnej rodiny, t.j. základného jadra spoločenského života, ktoré tvoria muž a žena v trvalom manželstvom zväzku a ich deti. Túto skutočnosť potvrdzujú i ďalšie relevantné demografické údaje týkajúce sa Slovenska (Pastor, 2003): v roku 2001 bolo uzatvorených len 23 795 sobášov, v roku 1990 to bolo 40 435; rozvodovosť je vysoká a má stúpajúci trend – v r. 2001 bolo 9 817 rozvodov, t.j. viac ako 40 rozvodov na 100 sobášov, v r. 1990 bolo takmer o 1000 rozvodov menej (8 867 rozvodov); narastá podiel i počet detí narodených mimo manželstva; v r. 2001 predstavoval podiel detí narodených mimo manželstva 19,8% zo všetkých narodených detí (v absolútnych číslach je to 9 956) a v 1990 to bolo len 7,6%, t.j. 6 134 detí.

Bez toho, aby sme preceňovali závery spomenutých výskumov, nazdávame sa, že predstavujú výzvu na zamyslenie a snáď aj na prehodnotenie jednostrannej dominantnej lektúry rodiny, tak zo psychologického, ako aj zo sociologického hľadiska. Aj v dnešných časoch veľkých transformácií a rastúcej sociálnej fragmentácie rodina, založená na manželstve, zostáva pre väčšinu osôb podstatnou hodnotou, dôležitým vzťahným bodom a zachováva si svoj veľký afektívny a existenciálny význam. Napriek útokom proti rodine, napriek zdôrazňovaným limitom rodinného života, napriek opakujúcim sa krízam, ktorými rodina prechádza a bude prechádzať, sme presvedčení, že rodina ako originálny sociálny vzťah má budúcnosť aj na začiatku tretieho tisícročia.

Literatúra

- AMATO, P. R. 2001. *What Children Learn From Divorce*. Population Today, Population Reference Bureau, Washington.
- BENNETT, W. J. 2001. *The Broken Hearth: Reversing the Moral Collapse of the American Family*. New York : Doubleday.
- COCKETT, M. TRIPP, J. 1994. *Children Living in Re-ordered Families*. York : Joseph Rowntree Foundation.
- DONATI, P. 2006. *Manuale di sociologia della famiglia*. Roma-Bari : Laterza.
- ENQUÊTE PRESSE GAY. 2004. [online]. [cit. 2006-08-20]. Dostupné z WWW: <www.invs.sante.fr/publications/2005/epg_resultats/premiers_resultats_epg.pdf>
- FOUST, M. 2004. New Study: Homosexual men prone to promiscuity. *Baptist Press News*, January 16.
- FULA, M. 2005. Muž a žena medzi diferenciou a reciprocitou. In Kolesárová, A. *Rodina na prelome tisícročí*. Bratislava : FSvZ UKF v Nitre, s. 579 – 585
- GOLDSTEIN, J. R. 1999. The Leveling of Divorce in the United States. *Demography* 36, 1999, s. 409 – 414.
- INSTITUTE FOR MARRIAGE AND PUBLIC POLICY OF WASHINGTON. 2005. Can Married Parents Prevent Crime? Recent Research on Family Structure and Delinquency 2000-2005 [online].

[cit. 2006-07-20]. Dostupné z WWW: <http://www.marriagedebate.com/pdf/imapp_crimefamstructure.pdf>.

CHERLIN, A., 1992. *Marriage, Divorce, Remarriage*. Cambridge : Harvard University Press.

LACROIX, X. 2004. *Passeurs de vie*. Paris : Bayard.

MARQUARDT, E. 2006. *Between Two Worlds: The Inner Lives of Children of Divorce*. New York : Crown Publishers.

MATĚJČEK, Z. 1994. *O rodine vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha : Sociologické nakladatelství.

PASTOR, K. 2003. *Populačný vývoj a zmeny maritálneho správania na Slovensku*. Zborník vedeckých prác. Bratislava : ŠŠDS.

PIETRANTONI, L. FATTORINI, G. (2000). *I bisogni sanitari della popolazione omosessuale. Una ricerca-intervento su HIV/AIDS*. Bologna : AUSL.

ROSSI, G. 2003. *La famiglia in Europa*. Roma : Carocci.

SCHAFFER, H. R. 1984. *L'interazione madre-bambino: oltre la teoria dell'attaccamento*. Milano : Angeli.

STANTON, G. T. 1997. *Why Marriage Matters*. Colorado Springs : Piñon Press.

SCABINI, E. CIGOLI, V. 2000. *Il familiare: legami, simboli e transizioni*. Milano : Cortina.

SCABINI, E. IAFRATE, R. 2003. *Psicologia dei legami familiari*. Bologna : Il Mulino.

WILLI, J. 1992. *Che cosa tiene insieme le coppie*. Milano : Mondadori.

WOLFINGER, N. V. 2000. Beyond the Intergenerational Transmission of Divorce. *Journal of Family Issues*, 18, 2000, s. 1061 – 1086.

ZUCCONI, V. 1997. Legge e divorzio, la ricerca sociologica di Judith Wallerstein. *Repubblica*, 4.6.1997.

VAN DE VEN, P. et al. 1997. A Comparative Demographic and Sexual Profile of Older Homosexually Active Men. *Journal of Sex Research* 34, 1997, s. 349 – 360.

XIRIDOU, M. et al. 2003. The contribution of steady and casual partnership to the incidence of HIV infection among homosexual men in Amsterdam. *AIDS*, 17, 2003, s. 1029 – 1038.